

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΟΥΔΑΣ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ

Σκοπός του παρόντος άρθρου δεν είναι η σε βάθος συζήτηση γύρω από τα προβλήματα της προϊστορίας και των προϊστορικών θέσεων του Ν. Σερρών. Έχει περισσότερο την πρόθεση να κάνει γνωστό σε ένα ευρύτερο κοινό, κοινό μη ειδικό, μια πλευρά της περιοχής αυτής. Να δείξει, δηλαδή, την ύπαρξη μιας άλλης περιόδου της ιστορίας του ανθρώπου, εξίσου σημαντικής με τις άλλες, που –λόγω των ευρημάτων κυρίως– είναι ευρύτερα γνωστές. Γι' αυτό εξάλλου δεν πρόκειται να ασχοληθεί, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, με ειδικά επιστημονικά προβλήματα, αλλά έχει τοπογραφικό χαρακτήρα. Θα αναφέρουμε δηλαδή τις θέσεις που έχουν εντοπιστεί και ανήκουν στην εποχή που εξετάζουμε, και όχι μόνο, κάνοντας μια μικρή αναφορά στα ευρήματα από αυτές τις θέσεις, καθώς και τη χρονολόγηση, όπως έγινε από τους ερευνητές που ασχολήθηκαν με αυτή την περιοχή¹. Θα πρέπει εδώ να αναφέρουμε μερικά στοιχεία για την περίοδο που ονομάζουμε προϊστορική, και κυρίως την Νεολιθική εποχή και την εποχή του Χαλκού. Όπως μαρτυρούν τα ονόματά τους² χαρακτηρίζονται από τα υλικά που κυρίως χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για τα εργαλεία τους αυτές τις περιόδους, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι χρησιμοποιούν αυτά μόνο τα υλικά (λίθο και χαλκό). Από την άλλη μεριά, με τον όρο Προϊστορία εννοούμε την περίοδο εκείνη κατά την οποία έχουμε απουσία γραπτών πηγών, σε αντίθε-

ση με τους ιστορικούς χρόνους, π.χ. κλασική εποχή. Η φύση των υλικών που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι στην προϊστορική περίοδο (πηλός, χώμα, ξύλο κ.ά.) έχει ως αποτέλεσμα να μην σώζονται αρκετά υπολείμματα της δραστηριότητάς τους, λόγω της φθαρτής φύσης αυτών των υλικών. Αλλά και όπου έχουμε χρήση υλικών όπως η πέτρα, ως οικοδομικό υλικό, π.χ. Ακρόπολη Σέσκλου³, η απουσία άλλων πηγών εκτός από τα ίδια τα υπολείμματα της δραστηριότητας των ανθρώπων, καθιστά δύσκολη την ερμηνεία και την ανασύσταση της ζωής αυτών των ανθρώπων. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η περίοδος αυτή δεν έχει να επιδείξει ευρήματα εξίσου αξιόλογα με εκείνα των άλλων εποχών. Ας μην ξεχνάμε εξάλλου ότι αν δεν είχε προηγηθεί αυτή και άλλες εποχές, δεν θα είχαμε, μάλλον, φτάσει ως εδώ. Όμως η απουσία «εντυπωσιακών» ευρημάτων και ο προσανατολισμός της ελληνικής, και όχι μόνο, αρχαιολογίας προς την κλασική εποχή και τις μεταγενέστερες αυτής, είχε ως αποτέλεσμα την σχετική άγνοια του ευρύτερου κοινού, το οποίο, δεν πρέπει να ξεχνάμε, είναι ο κυριότερος αποδέκτης της αρχαιολογικής γνώσης. Από την άλλη μεριά, ο προσανατολισμός της ελληνικής προϊστορικής αρχαιολογίας προς τις περιοχές της Θεσσαλίας και του Αιγαίου (Κυκλάδες, Κρήτη κυρίως) είχε ως αποτέλεσμα τις ελλειπείς γνώσεις για την περιοχή της Β. Ελλάδας. Κατάσταση που, πρέπει να πούμε,

άρχισε να αλλάζει τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας και των ιδιόμορφων συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή.

Έτσι και η περιοχή του νομού Σερρών έγινε αντικείμενο της αρχαιολογικής προϊστορικής έρευνας, έρευνας που μας αποκαλύπτει μια περιοχή με αρκετούς οικισμούς μεγάλου ενδιαφέροντος. Ο νομός Σερρών περικλείεται από ορεινούς όγκους, αρκετά ψηλούς για τα ελληνικά δεδομένα, που σχηματίζουν στο μέσο τους μια μεγάλη πεδιάδα, από τις μεγαλύτερες της Ελλάδας. Ο ποταμός Στρυμόνας, που διασχίζει αυτή την πεδιάδα κατά μήκος, μαζί με τους παραποτάμους του, δημιουργούν τις προϋποθέσεις για ευφορία της γης. Από την άλλη μεριά, οι πρόποδες των βουνών καταλήγουν σε ομαλούς χαμηλούς λόφους με ρυάκια και πηγές νερού. Αυτές οι δύο προϋποθέσεις έκαναν τους ανθρώπους να στρέψουν από νωρίς το ενδιαφέρον τους στην περιοχή και να εγκατασταθούν σε διάφορους οικισμούς. Στα ιστορικά πια χρόνια υπάρχουν αρκετές πόλεις, με σπουδαιότερη αυτή της Αμφίπολης, αποικίας των Αθηναίων. Έτσι, η περιοχή αναφέρεται από την εποχή του Ηρόδοτου⁴, αλλά και άλλων⁵, με αποτέλεσμα να έχουμε μια σχετικά επαρκή γνώση της τοπογραφίας της. Γνωρίζουμε λοιπόν για τις αρχαίες πόλεις Γάζωρο, Δραθήσκος, Σίρρις και άλλες που περιγράφονται από αρχαίους συγγραφείς και έχουν ταυτιστεί στις μέρες μας από τους αρχαιολόγους.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, η απουσία γραπτών πηγών για την προϊστορική εποχή αναγκάζει τους αρχαιολόγους να ακολουθήσουν διαφορετική μέθοδο στον εντοπισμό των αρχαιολογικών θέσεων. Η μέθοδος που κυρίως ακολουθείται είναι αυτή της επιφανειακής έρευνας (survey). Ο αρχαιολόγος, ή οι αρχαιολόγοι, περπατούν την περιοχή που τους ενδιαφέρει, εντοπίζουν στην επιφάνεια του εδάφους υπολείμματα της ανθρώπινης δραστηριότητας, κυρίως κεραμικά, αλλά και αρχιτεκτονικά, λείψανα. Μπορούν έτσι να διαμορφώσουν

μια άποψη για το είδος και το μέγεθος της δραστηριότητας που αναπτύχθηκε σε μια θέση. Αν δηλαδή έχουμε κάποιο χωριό (μικρό ή μεγάλο μεγέθους), αν έχουμε κάποια αγροικία ή απλά μια θέση όπου οι άνθρωποι κάθισαν μετά τη δουλειά τους στα χωράφια για να ξεκουραστούν και να φάνε. Στη συνέχεια, όπου είναι εφικτό, πραγματοποιούν μια κανονική ανασκαφή ή απλά μια δοκιμαστική τομή, προσπαθώντας να συναγάγουν από αυτή τη διαδικασία τα συμπεράσματά τους.

Όπως είναι φανερό από τον κατάλογο που ακολουθεί, εδώ έχουμε την πρώτη μέθοδο (επιφανειακή έρευνα) για τον εντοπισμό των αρχαιολογικών θέσεων. Στην περιοχή που εξετάζουμε έχουν γίνει δυο τέτοιες έρευνες από τους Δ. Γραμμένο⁶ και Μ. Φωτιάδη⁷ που είχαν ως αποτέλεσμα τον εντοπισμό νέων θέσεων, αλλά και την επιβεβαίωση κάποιων που ήταν γνωστές από παλαιότερα⁸. Ο κατάλογος αυτός είναι αποτέλεσμα ερευνών⁹ των προαναφερθέντων αρχαιολόγων. Για λόγους ευκολίας του αναγνώστη έχουν παραλειφθεί κάποια στοιχεία των θέσεων που αφορούν στην γεωλογική διαμόρφωση. Έτσι κρίθηκε σκόπιμο να υπάρχουν τα στοιχεία που αφορούν κυρίως στην περιγραφή της θέσης, στα ευρήματα, στην χρονολόγηση, μαζί με ένα μικρό σχόλιο για τη θέση. Οι συντμήσεις στις χρονολογήσεις αναφέρονται στις εξής περιόδους: ΠΝ = Πρώιμη Νεολιθική, ΜΝ = Μέση Νεολιθική, ΥΝ = Ύστερη Νεολιθική, ΠΕΧ = Πρώιμη Εποχή Χαλκού, ΥΕΧ = Ύστερη Εποχή Χαλκού, Κλασ. = Κλασική Εποχή, Ελ. = Ελληνιστική Εποχή, Ρωμ. = Ρωμαϊκή εποχή, Βυζ. = Βυζαντινή εποχή, Τουρκ.-Νεότ. = Τουρκοκρατία - Νεότερα χρόνια. Σε ό,τι αφορά τις χρονολογίες που αντιστοιχούν σ' αυτές τις περιόδους, πρέπει να έχουμε πάντα υπόψη ότι οι χρονολογήσεις ούτε απόλυτες είναι ούτε έχουν παγκόσμια ισχύ. Δηλαδή, αν φέρ' ειπείν σε μια περιοχή της Ελλάδας έχουμε την πρώιμη Νεολιθική στις αρχές του 6000 π.Χ., αυτό δεν σημαίνει αναγκα-

στικά ότι η εποχή αυτή αρχίζει και στην υπόλοιπη Ελλάδα αυτήν την περίοδο. Έχοντας λοιπόν υπόψη τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι η ΠΝ αρχίζει το 6000 π.Χ. περίπου και φτάνει μέχρι το 5000 π.Χ. περίπου. Η ΜΝ από το 5000 π.Χ. ως το 4200 π.Χ. και, τέλος, η ΥΝ από το 4200 π.Χ. ως το 3000 π.Χ. Η Εποχή του Χαλκού εκτείνεται από το 3000 π.Χ. περίπου ως το 1000 π.Χ. Για τις υπόλοιπες εποχές είναι γνωστές οι περίοδοι που καλύπτουν και έτσι δεν θα αναφερθούν εδώ. Δεν θα πρέπει πάντως να ξεχνάμε αυτό που αναφέρθηκε και παραπάνω, ότι α) οι χρονολογήσεις δεν είναι απόλυτες, δηλαδή η ΜΝ π.χ. δεν διαρκεί παντού τόσο και πολλές φορές μια περίοδος δεν υπάρχει καν σε μια θέση. β) Δεν έχουν συνολική ισχύ. Για να γίνει περισσότερο κατανοητό αυτό αρκεί να αναφέρουμε ότι την περίοδο που στο Σέσκλο (Θεσσαλία) θρискόμαστε στην Νεολιθική εποχή (περίπου από το 5800 ως το 3600 π.Χ.), στην θέση Hacilar της Μ. Ασίας, περίπου το 5500 π.Χ. περνάμε στην εποχή του Χαλκού¹⁰ όταν το 3000 π.Χ. αρχίζουν οι ιστορικές δυναστείες της Αιγύπτου, στην Ελλάδα περνάμε στην εποχή του Χαλκού. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε εξάλλου ότι αυτό που κυρίως μας ενδιαφέρει δεν είναι οι σχετικές ή απόλυτες χρονολογήσεις αλλά η ζωή και οι δραστηριότητες των ανθρώπων της εκάστοτε περιόδου.

Ο κατάλογος¹¹ των προϊστορικών θέσεων στην περιοχή του ν. Σερρών έχει ως εξής:

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΕΣΕΩΝ

1) Μονόθρυση νομού Σερρών

Θέση σε μαλακή πλαγιά.

Ευρήματα: Κεραμική, πυριτόλιθος, όστρεα, οστά.

Χρονολόγηση: ΜΝ, ΥΝ, ΠΕΧ, ΥΕΧ, Κλασ., Ρωμ.

Ο αριθμός και η ποικιλία των ευρημάτων δείχνει ότι η θέση στα προϊστορι-

κά χρόνια ήταν ένας μόνιμος μικρός οικισμός.

2) Θέση Φακίστρα χωριού Χρυσού

Θέση πάνω σε ομαλή πλαγιά, στην άκρη χαμηλού υψώματος.

Ευρήματα: Κεραμική, πυριτόλιθος, λεπίδα οψιανού (τμήμα), μυλόπετρες λίθινες, αξίνες, κομμάτια πήλινων κατασκευών, οστά, όστρεα.

Χρονολόγηση: ΜΝ, ΥΝ, ΠΕΧ, (Κλασ.).

Η ποικιλία των ευρημάτων δείχνει ότι μάλλον στη θέση αυτή υπήρχε μόνιμος αγροτικός οικισμός.

3) Νέος Σκοπός

Βρίσκεται στην άκρη συστάδας ομαλών λοφίσκων.

Ευρήματα: Κεραμική, όστρεα.

Χρονολόγηση: ΥΕΧ, Κλασ. Ρωμ. Βυζ., Τουρκ-Νεότ.

Τα ευρήματα δεν μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε με ασφάλεια το μέγεθος και την φύση του οικισμού.

4) Ψυχικό

Θέση πάνω σε ομαλή πλαγιά λοφίσκου.

Ευρήματα: Κεραμική, πήλινο βαρίδι, όστρεα.

Χρονολόγηση: ΕΧ, Ρωμ.-Βυζ., Τουρκ.-Νεότ.

Λόγω του μεγέθους του υλικού δεν μπορούμε να φτάσουμε σε ακριβή χρονολόγηση, καθώς και να ορίσουμε το μέγεθος και τη φύση του οικισμού.

5) Μεσοκόμη

Θέση σε ομαλή πλαγιά.

Ευρήματα: Κεραμική, πυριτόλιθος, όστρεα, οστά.

Χρονολόγηση: ΕΧ, Ρωμ., Βυζ., Τουρκ-Νεότ.

Όπως 4.

6) Σ.Σ. Χρυσού

Θέση πάνω σε πλαγιά λοφοσειράς.

Ευρήματα: Κεραμική, πυριτόλιθος, όστρεα, οστά.

Χρονολόγηση: ΜΝ, ΥΝ, ΠΕΧ, Βυζ.

Το προϊστορικό υλικό μας δείχνει ένα μάλλον μικρό αγροτικό οικισμό.

7) Προφήτης Ηλίας Πεντάπολης

Θέση πάνω σε ομαλή πλαγιά λόφου.

Ευρήματα: Κεραμική, πυριτόλιθος, λίθινη αξίνα, όστρεα.

Χρονολόγηση: ΥΝ, ΠΕΧ, Ελλ., Τουρκ-Νεότ.

Λόγω του διασκορπισμού των ευρημάτων δεν μπορούμε να συμπεράνουμε το μέγεθος της θέσης, η οποία μάλλον ήταν ένας μόνιμος, αγροτικός οικισμός.

8) Τούμπα

Θέση που βρίσκεται στην κορυφή και στις πλαγιές λόφου.

Ευρήματα: Κεραμική, πυριτόλιθος, πυρήνας οψιανού, όρεια, κρύσταλλος, λίθινες αξίνες, εργαλεία από λίθο, μαρμάρινα αγγεία, όστρεα, κεφάλι πήλινου ειδώλιου, οστά, περιάρτια από μάρμαρο, κοσμήματα από θαλασσινά όστρεα.

Χρονολόγηση: ΠΝ, ΜΝ, ΥΝ, ΠΕΧ.

Ο οικισμός είναι ένας από τους μεγαλύτερους νεολιθικούς οικισμούς των Βαλκανίων.

9) Θέση Βαλτούδα χωριού Γάζωρος

Θέση πάνω σε απότομη πλαγιά λόφου.

Ευρήματα: Κεραμική, πυριτόλιθος, πήλινα σφονδύλια, λίθινη αξίνα, όστρεα.

Χρονολόγηση: ΠΕΧ, ΥΕΧ.

Λόγω της κλίσης και του χαλαρού εδάφους η θέση είναι ακατάλληλη για κατοίκηση.

10) Θέση Άγ. Αθανάσιος χωριού Γάζωρος

Θέση πάνω σε πλαγιές με μεταβαλλόμενη κλίση στο χαμηλότερο μέρος του λόφου.

Ευρήματα: Κεραμική.

Χρονολόγηση: ΥΕΧ, Κλασ., Ρωμ.

Τα ελάχιστα προϊστορικά ευρήματα δεν επιτρέπουν εκτιμήσεις για την έ-

κταση και τη φύση του οικισμού.

11) Θολός

Τούμπα πάνω σε χαμηλό έξαρμα.

Ευρήματα: Κεραμική, πυριτόλιθος, κόσμημα από σπόνδυλο, πήλινος πεσσός σφενδόνης, όστρεα, οστά.

Χρονολόγηση: ΜΝ, ΥΝ, Τουρκ-Νεότ., Σύγχρονη.

Θέση που βρίσκεται στο κέντρο του χωριού και έχει κατοικηθεί συνεχώς από τα Ρωμαϊκά χρόνια μέχρι σήμερα.

12) Θέση Αϊρί Μπαϊρί χωριού Δήμητρα

Θέση σε πολύ χαμηλή τούμπα πάνω σε χαμηλό έξαρμα.

Ευρήματα: Κεραμική, πυριτόλιθος, λίθινες αξίνες, οστά, όστρεα.

Χρονολόγηση: ΜΝ, ΥΝ, ΠΕΧ.

13) Δήμητρα

Βρέθηκαν φθαρμένα όστρακα εποχής Χαλκού, χωρίς να έχει εντοπιστεί η ακριβής θέση του οικισμού.

14) Θέση Ελάφι χωριού Σ.Σ. Αγγίστας

Κορυφή απότομου υψώματος πάνω από την σημερινή κοίτη του Αγγίτη.

Ευρήματα: Κεραμική, μυλόπετρες, οστά.

Χρονολόγηση: ΠΕΧ(;), ΥΕΧ.

15) Θέση Άγ. Βλάσιος χωριού Πεντάπολης

Χαμηλός γήλοφος με επίπεδη οροφή κοντά σε πηγή.

Ευρήματα: Κεραμική, λίθινα εργαλεία, πυριτόλιθος.

Χρονολόγηση: ΠΕΧ, ΥΕΧ.

Στη θέση αυτή έγινε δοκιμαστική τομή.

16) Θέση Φιδοκορυφή χωριού Μαυρόλοφος

Τούμπα πάνω σε επίπεδο χαμηλό λόφο.

Ευρήματα: Πυριτόλιθος, όστρεα.

Χρονολόγηση: ΥΝ, ΠΕΧ(;), Ρωμ., Βυζ.

17) Θέση Αλώνια χωριού Μηρίνη

Λόφος απομονωμένος με επίπεδη λοξή κορυφή.

- Ευρήματα: Κεραμική, ακόνι.
Χρονολόγηση: YEX.
- 18) **Θέση Καστρί χωριού Στρυμονικό**
Θέση πάνω σε απότομο, απομονωμένο και βραχώδη λόφο.
Ευρήματα: Κεραμική, ποσότητα συμριδόμετρας κατάλληλης για τριπήρες.
Χρονολόγηση: Νεολ., YEX.
- 19) **Θέση Παλιόκαστρο χωριού Ζερβοχώρι**
Απομονωμένος λόφος με πυκνή βλάστηση από πουρνάρια.
Ευρήματα: Κεραμική, πυριτόλιθος, λεπίδα από πυριτόλιθο.
Χρονολόγηση: YEX.
Κοντά στο λόφο υπάρχει θέση κλασικών χρόνων και νεκροταφείο της ίδιας εποχής.
- 20) **Θέση Παλιοκόστρα χωριού Σ.Σ. Αγγίστας.**
Τούμπα πάνω σε εκτεταμένη τράπεζα.
Ευρήματα: Κεραμική.
Χρονολόγηση: MN, YN, Κλασ., Ελλ., Ρωμ.
- 21) **Θέση Άγιος Γεώργιος χωριού Μεσοράχη**
Θέση στην κορυφή λόφου.
Ευρήματα: Κεραμική, 3 πλάκες τροχίσματος.
Χρονολόγηση: EX, ΠΕΧ(,), Κλασ.
Το μέγεθος του οικισμού δεν μπορεί να οριστεί με ακρίβεια.
- 22) **Θέση Τούμπα χωριού Ν. Ζίχνης**
Θέση στην περίμετρο μεγάλου αντερείσματος.
Ευρήματα: Κεραμική.
Χρονολόγηση: YEX, Κλασ., Ρωμ.
Λόγω του περιορισμένου αριθμού ευρημάτων δεν μπορούμε να πούμε πολλά για τη φύση και την έκταση του οικισμού, πάντως πρέπει να ήταν ένα χωριό.
- 23) **Θέση Αγγιάνιστα χωριού Νέο Σούλι**
Θέση στα άκρα στενών προπόδων βουνού.
Ευρήματα: Κεραμική, πυρήνες πυριτόλιθου, λεπίδες από πυριτόλιθο.
Χρονολόγηση: MN, YN, Κλασ., Ρωμ., Βυζ., Τουρκ.-Νεότ.
Χωριό στα προϊστορικά χρόνια, χωρίς να ξέρουμε το ακριβές μέγεθός του.
- 24) **Θέση Τούμπα χωριού Αγ. Πνεύματος**
Θέση πάνω σε χαμηλή τούμπα με πλατιά κορυφή.
Ευρήματα: Κεραμική, πυρήνες από πυριτόλιθο, λεπίδες από το ίδιο υλικό, ένα πήλινο ειδώλιο.
Χρονολόγηση: MN, Κλασ., Ρωμ., Βυζ., Τουρκ.-Νεότ.
- 25) **Δαφνούδι**
Θέση σε λόφο με τεχνητή ταράτσα.
Ευρήματα: Κεραμική, ένα λίθινο εργαλείο, λεπίδες από πυριτόλιθο, ένα μικρό κομμάτι μεταλλικό.
Χρονολόγηση: YEX, Κλασ., Ρωμ., Τουρκ.-Νεότ.

Από τον κατάλογο που παραθέσαμε γίνεται φανερό ότι οι θέσεις που αναφέρονται βρίσκονται κυρίως στην ΝΑ περιοχή του Ν. Σερρών, κοντά στα σύνορα με τους νομούς Δράμας και Καβάλας, ενώ απουσιάζει η περιοχή βορειώς και δυτικά του νομού. Από τις θέσεις που παρατέθηκαν μόνο σε τρεις έχουν γίνει ανασκαφές ή δοκιμαστικές τομές (Πεντάπολη¹², Δήμητρα¹³, Σ.Σ. Αγγίστας¹⁴). Είναι επόμενο λοιπόν, ελλείψει άλλων στοιχείων (αρχιτεκτονικά λείψανα κυρίως), να γίνεται δυσχερής η εκτίμηση για την έκταση, τη φύση και τη λειτουργία των θέσεων αυτών, μια και εκτός από τα επιφανειακά ευρήματα δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία για να γίνουν εκτιμήσεις. Διάφοροι παράγοντες, όπως η διάβρωση και η κλίση του εδάφους, η καλλιέργεια των χωραφιών που γίνεται σε πολλές από αυτές τις θέσεις και η συνεχής εγκατοίκηση σε κάποιες από αυτές καθιστούν ακόμη δυσχερέστερη την εξαγωγή συμπερασμάτων. Η καταστροφή επίσης που επιτελείται από αρχαιοκάπηλους που σκάβουν ψάχνοντας για «θησαυρούς», κα-

ταστρέφοντας ό,τι βρίσκουν στο δρόμο τους και δεν το θεωρούν αξίας, είναι σημαντικός παράγοντας για την έλλειψη στοιχείων.

Με τα στοιχεία που παρουσιάζονται στον κατάλογο βλέπουμε ότι αντιπροσωπεύονται όλες οι φάσεις της προϊστορικής εποχής, ενώ συχνά στις ίδιες θέσεις έχουμε την παρουσία υστερότερων περιόδων (Κλασική, Ρωμαϊκή κ.λπ.), αρκετές φορές δε η εγκατοίκηση είναι συνεχής από την προϊστορική περίοδο μέχρι και τις μέρες μας. Αρκετοί από αυτούς τους οικισμούς ήταν μεγάλα χωριά με κύρια δραστηριότητα την γεωργία (όπως φαίνεται κυρίως από το είδος και τον αριθμό των οστράκων που βρίσκονται, καθώς και από τα εργαλεία). Βέβαια, συμπεράσματα για την έκταση των οικισμών, την φύση τους, τις σχέσεις με άλλους οικισμούς της ευρύτερης περιοχής, π.χ. τους σπουδαίους οικισμούς Ντιάλι Τας και Σιταγροί των νομών Καβάλας και Δράμας, αλλά και της Βαλκανικής, την ζωή και τις συνήθειες των ανθρώπων που κατοικούσαν σ' αυτούς τους οικισμούς είναι δύσκολο να θγάλουμε λόγω της φύσης της έρευνας που έγινε. Χρειάζεται η διαδικασία της ανασκαφής

για να μπορέσουμε να είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε με ασφάλεια τα συμπεράσματά μας.

Όμως, αν η έλλειψη στοιχείων καθιστά προβληματική την διατύπωση θέσεων και συμπερασμάτων για τον αρχαιολόγο, αυτό δεν σημαίνει ότι το κοινό θα πρέπει να αδιαφορήσει για τα αποτελέσματα των ερευνών, ή και για την ίδια την περίοδο, μολονότι η ευθύνη για την αδιαφορία αυτή δεν πρέπει να αποδοθεί εξ ολοκλήρου στο κοινό.

Κλείνοντας λοιπόν αυτή τη σύντομη αναφορά στις προϊστορικές θέσεις του νομού Σερρών, θα θέλαμε να τονίσουμε για άλλη μια φορά τη σημασία αυτής της περιόδου στην ιστορία του ανθρώπου και την ανάγκη μεγαλύτερης προσοχής από αυτή που έχει μέχρι τώρα. Γιατί όπως αναφέρει και ο αρχαιολόγος Δ.Ρ. Θεοχάρης, «χρειάζεται κάποια προσπάθεια για να καταλάβει κανείς ότι κανένας ηρωισμός και κανένα επώνυμο κατόρθωμα δεν ξεπέρασε την αξία της προσφοράς των ανώνυμων ανθρώπων της Προϊστορίας για το άνοιγμα του δρόμου προς την πρόοδο και τον πολιτισμό»¹⁵.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Οι Δ. Γραμμένος και Μ. Φωτιάδης έχουν ασχοληθεί κυρίως με την περιοχή. Για περισσότερα βλέπε στην Βιβλιογραφία.

2. Η ορολογία αυτή (Εποχή Λίθου, Ορειχάλκου, Σιδήρου) ανήκει στον Δανό Thomsen (περίπου στο 1812) και επικράτησε γενικά από τότε.

3. Για την συγκεκριμένη θέση υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία από τον ανασκαφέα της Δ.Ρ. Θεοχάρη. Ενδεικτικά αναφέρουμε: «Αι αρχαί του πολιτισμού εν Σέσκλω», *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών* (1957) 151. «Ανασκαφαί εν Σέσκλω», *ΠΑΕ* 1962, 1963, 1965, 1968, 1971, 1972, 1973.

4. Ηροδότου *Ιστορία*, V 6, 12, 16 και VIII 115.

5. Για την περιοχή υπάρχουν αναφορές στους Θεοκυδίδη, Πλίνιο, Λίβιο, αλλά και μεταγενέστερους Βυζαντινούς κ.ά.

6. Η περιοχή αυτή αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας

για την διδακτορική διατριβή του αρχαιολόγου Δ. Γραμμένου (βλ. Βιβλιογραφία).

7. Επίσης και ο αρχαιολόγος Μ. Φωτιάδης στην διδακτορική του διατριβή ασχολείται, μόνο, με την περιοχή (βλ. Βιβλιογραφία).

8. Ο αρχαιολόγος Γ. Μπακαλάκης είχε εντοπίσει τη θέση στο χωριό Ν. Σκοπός. Βλ. Μπακαλάκης 1936.

9. Δ. Γραμμένος και Μ. Φωτιάδης.

10. Στο βιβλίο του Δ. Θεοχάρη (βλ. Βιβλιογραφία, αρ. 20), αλλά και άλλων, υπάρχει διάγραμμα όπου μπορεί κανείς να δει ένα χρονολογικό πίνακα διαφόρων περιοχών και να συγκρίνει τις μεταξύ τους διαφορές.

11. Ο κατάλογος αυτός καταρτίστηκε με βάση τους καταλόγους που έχουν δημοσιεύσει οι Γραμμένος, Φωτιάδης στις επιμέρους εργασίες τους (βλ. Βι-

βλιογραφία) αλλά και σε ένα κοινό άρθρο που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Ανθρωπολογικά*, τ. 1, (1980).

12. Εδώ έχουμε μια δοκιμαστική τομή που έγινε από τον Δ. Γραμμένο, τα αποτελέσματα της οποίας έχουν δημοσιευθεί στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα*, 1981.

13. Θέση ανασκαμμένη επίσης από τον Δ. Γραμμένο που τα αποτελέσματά της δημοσιεύονται στην

διδασκαρική του διατριβή.

14. Τη θέση έχει ανασκάψει η αρχαιολόγος Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη και έχει δημοσιευθεί στο *Αρχαιολογικό Δελτίο*, τόμος 28 (1973).

15. Το απόσπασμα από το βιβλίο του Δ.Ρ. Θεοχάρη *Νεολιθικός Πολιτισμός* (βλ. Βιβλιογραφία, αρ. 20).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στην βιβλιογραφία που ακολουθεί υπάρχουν συγκεντρωμένα άρθρα και βιβλία που αφορούν στην περιοχή του νομού Σερρών. Επίσης υπάρχουν βιβλία που αναφέρονται στην περιοχή της Μακεδονίας για την περίοδο που εξετάζουμε, απ' όπου ο αναγνώστης μπορεί να διαμορφώσει μια γενικότερη άποψη πάνω στα προβλήματα της περιόδου στην περιοχή. Υπάρχουν επίσης βιβλία που αναφέρονται στην προϊστορική περίοδο της Ελλάδας ειδικότερα, αλλά και στην προϊστορία γενικώς.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

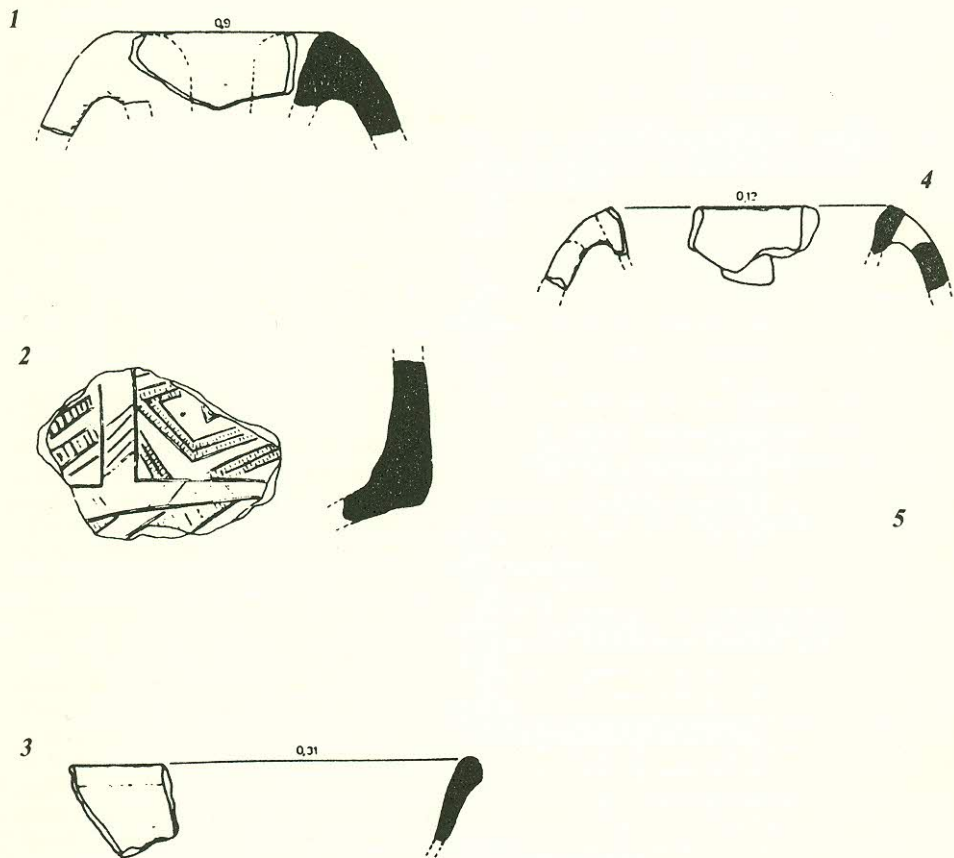
I.M.X.A. Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου
T.A.Π. Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων
Π.Α.Ε. Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας

- 1) W. A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia, an archaeological reconnaissance of Greek Macedonia (West of the Struma) in the Neolithic, Bronze, and Early Iron Ages*, Cambridge 1939.
- 2) D. H. French, *Index of prehistoric sites in central Macedonia and Catalogue of Sherd Material in the University of Thessaloniki*, Athens 1967. 3) *Μακεδονία, 4000 χρόνια ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού* (συλλογικό έργο), Αθήνα 1982.
- 4) *Συνέδριο για την αρχαία Μακεδονία*, III. Ανακοινώσεις, Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, «Ανασκαφικές έρευνες στην αρχαία Τράγυλο. Πρώτες γενικές αρχαιολογικές ιστορικές παρατηρήσεις». I.M.X.A. σελ. 123-146, Θεσσαλονίκη 1983.
- 5) Όπως παραπάνω, αλλά IV, Δ. Γραμμένος, «Νεολιθικές έρευνες στην Κεντρική Μακεδονία», σελ. 207-211.
- 6) Δ. Β. Γραμμένος, *Νεολιθικές έρευνες στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία*, Διδακτορική Διατριβή, Έκδοση Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών, Αθήνα 1991.
- 7) M. Fotiadis, *Economy, Ecology and settlement among subsistence farmers in the Serres basin, Northeastern Greece, 5000-1000 B.C.* Ph.D. Indiana University 1985.
- 8) Μ. Δήμιτσα, *Αρχαία Γεωγραφία Μακεδονίας*, I.M.X.A. Θεσσαλονίκη.
- 9) Δ. Ρ. Θεοχάρη, *Προϊστορία της Αν. Μακεδονίας και*

Θράκης. Μελέτη για το Α.Κ.Ο., 1969.

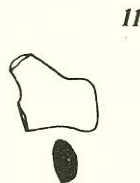
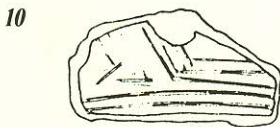
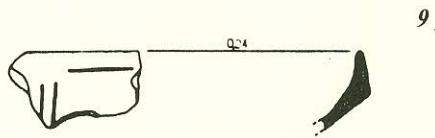
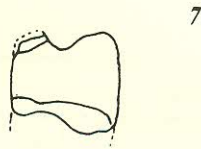
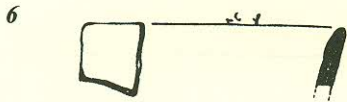
- 10) Δ. Β. Γραμμένος, «Ανασκαφή σε οικισμό της εποχής Χαλκού (πρώιμης) στην Πεντάπολη του Ν. Σερρών», *Αρχαιολογική εφημερίδα* 1981, σ. 91-153.
- 11) Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη - Wolfram Hoepfner, «Προϊστορικός συνοικισμός Σ.Σ. Αγγίστης», *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, Τόμος 28 (1973). Μέρος Β' 2 - Χρονικά, σ. 459, Αθήνα 1977.
- 12) Δ. Β. Γραμμένος, «Από τους προϊστορικούς οικισμούς της Α. Μακεδονίας», *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, Τόμος 30 (1973). Μέρος Α' *Μελέται*, σ. 193 κ. εξ., Αθήνα, 1978.
- 13) Δ. Γραμμένος - Μ. Φωτιάδης, «Από τους προϊστορικούς οικισμούς της Αν. Μακεδονίας», *Περιοδικό Ανθρωπολογικά*, τεύχος 1, Βόλος - Θεσσαλονίκη 1980, σ. 15-53.
- 14) Χ. Κουκούλη - Χρυσανθάκη, «Οικισμός της ύστερης εποχής Χαλκού στο σταθμό Αγγίστας Σερρών», (όπως 13), σ. 54-81.
- 15) *Dimitra, A Prehistoric site near Serres. Preliminary Report of the Excavations in the Years 1978, 1979, 1980; by D.V. Grammenos with Contributions by H. Quitta, Y. Lyritzis, M. Fotiadis, T. C. Darvill, M. D. Kessiosoglou, E.L.A. Mirtsou, U. Zwicker, K. Nisse, A. A. Katsanos, K. Forster, J. Renfrew, L. Dove, G. Koufos, L. Karali - Giannakopoulou, G. Kourtesi-Filippaki.* (Υπό έκδ., Τ.Α.Π.)
- 16) Δ. Γραμμένος, «Προϊστορικοί οικισμοί της Αν. Μακεδονίας», *Θρακικά χρονικά* (1980), σ. 95 κ. εξ. Ανακοίνωση στο III Θρακολογικό Συνέδριο, Βιέννη 1980.
- 17) Γ. Μυλωνάς, *Η Νεολιθική εποχή εν Ελλάδι*, Αθήνα 1928.
- 18) Δ. Ρ. Θεοχάρης, *Η αυγή της Θεσσαλικής προϊστορίας*, Βόλος 1967.
- 19) Γ. Χ. Χουρμουζιάδης, *Το νεολιθικό διμήνι*, Εταιρεία Θεσσαλικών Ερευνών, Βόλος 1979.
- 20) Δ. Ρ. Θεοχάρης, *Νεολιθικός πολιτισμός. Σύντομη επισκόπηση της Νεολιθικής εποχής στον Ελλαδικό χώρο*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Β' Έκδοση, Αθήνα 1989.
- 21) Δ. Ρ. Θεοχάρης (με συνεργασία Σ. Βökönyi, Μαρίας Δ. Θεοχάρη, Jane Renfrew, Colin Renfrew, I. Α. Σακελλαράκη, Γ. Χουρμουζιάδη), *Νεολιθική Ελλάς*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας, Αθήνα 1973.
- 22) Γ. Μυλωνάς, *Πολύχρωστα Μυκήναι*, Αθήνα.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ
(Ευρήματα - χάρτης)

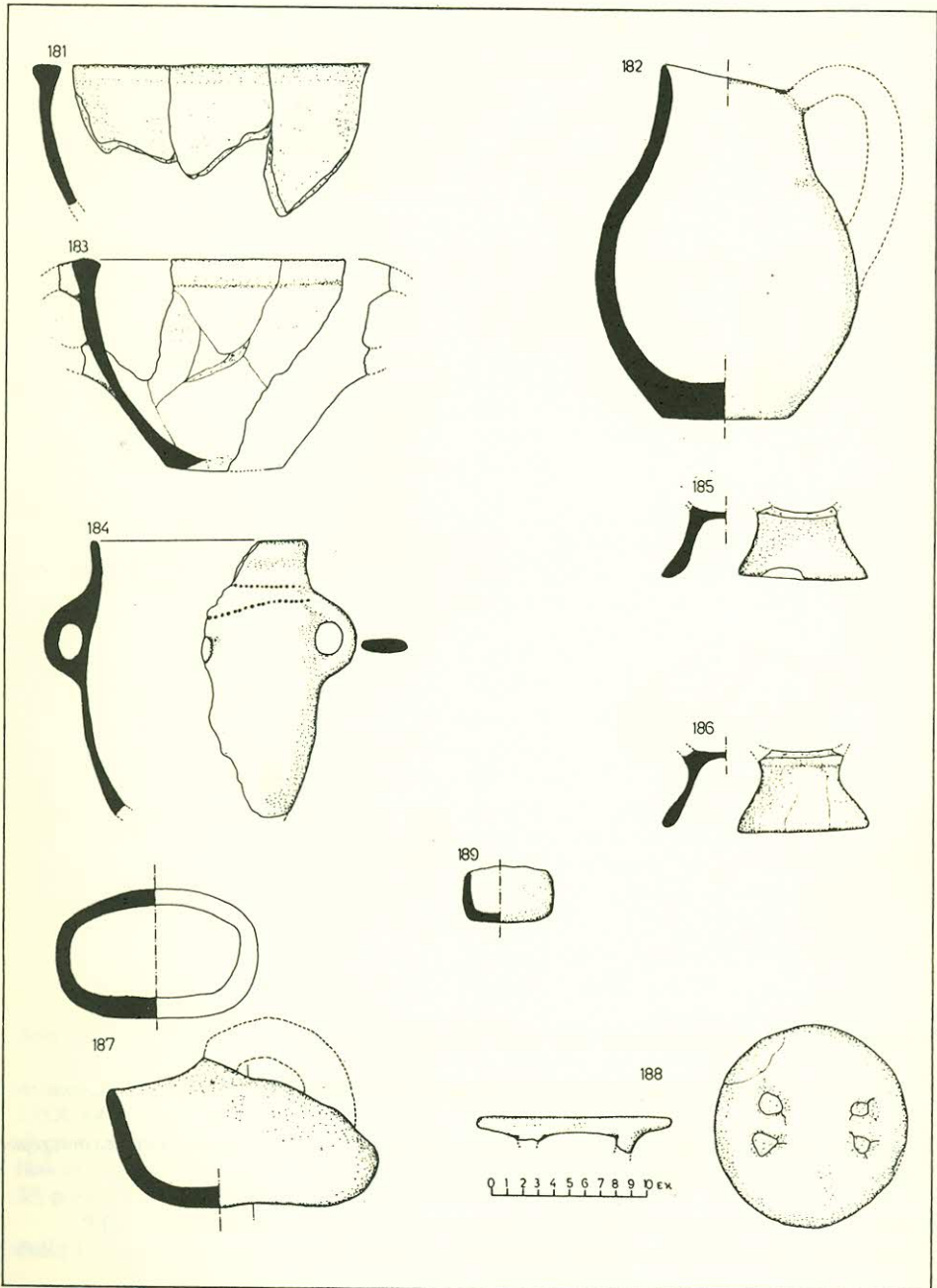

1. Λαβή ΠΧ με στυλθωμένο κρεμ επίχρσιμα, 7. 5YR, 7/4.
2. Αντικείμενο ΥΝ εγχάρακτο, με λευκή επίθετη ύλη στις εγχαράξεις, χωρίς επίχρσιμα, αστίλθωτο, 7.5YR, 6/4.
3. Πόδι από «τράπεζα» ΥΝ εγχάρακτο, με δίχρωμο στυλθωμένο επίχρσιμα, μεσαία ταινία κοκκινοκαφέ 5YR, 3/3, οι άλλες και η εσωτερική επιφάνεια κρεμ 7.5YR, 6/4.
4. Φιάλη ΥΝ, χωρίς επίχρσιμα, ελαφρά στυλθωμένη, 7.5YR, 6/4.
5. Φιάλη ΥΝ, χωρίς επίχρσιμα, ελαφρά στυλθωμένη, 7.5YR, 6/4.

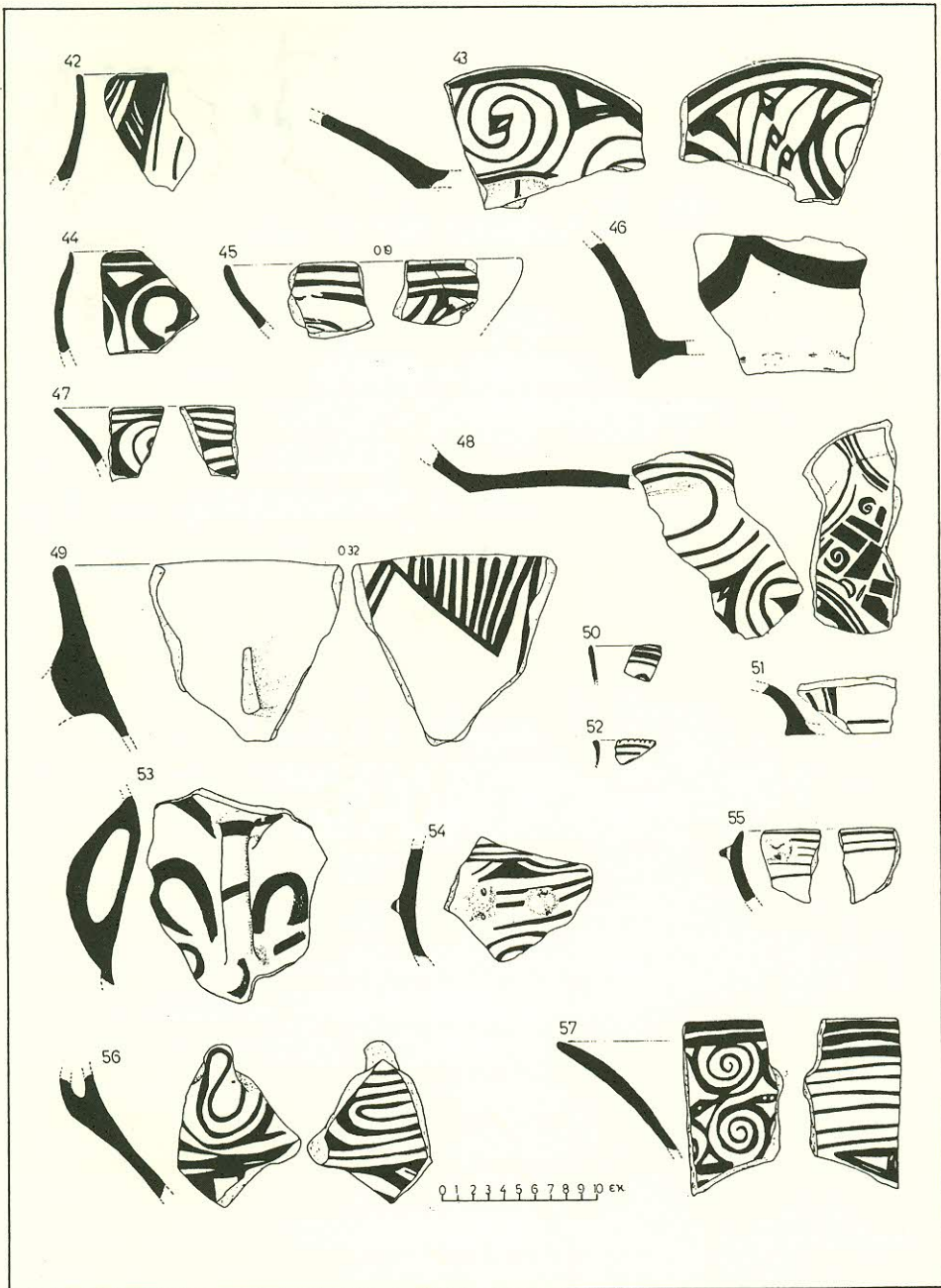

6. Φιάλη YX(:) με στιλθωμένο κεραμιδί επίχρυσμα 2.5YR. 4/4.
7. Λαβή από κλειστό αγγείο, χωρίς επίχρυσμα, επιφάνεια αστίλθωτη 5YR. 5/3.
8. Λαβή από κάρναρο YX(:) με στιλθωμένο φαιόμαυρο επίχρυσμα 2. 5Y, N3/0 και διακόσμηση από συνεχόμενες στιγμές με λευκό επίθετο χρώμα.
9. Φιάλη MN μελανοστεφής (black topped) με ελαφρά στιλθωμένο επίχρυσμα (το φαιόμαυρο 7. 5YR, N3/0 το καφεκρέμ 10YR 5/3) και κοκκινοκαφέ διακόσμηση 5YR, 5/6.
10. Κλειστό αγγείο YN χωρίς επίχρυσμα, αστίλθωτο, κοκκινοκαφέ 7. 5YR, 6/4 με εγγάρκτη διακόσμηση.
11. Λαβή wish bone ΠΧ(:) από φιάλη με αστίλθωτο κοκκινοκρέμ επίχρυσμα 5YR, 6/6.

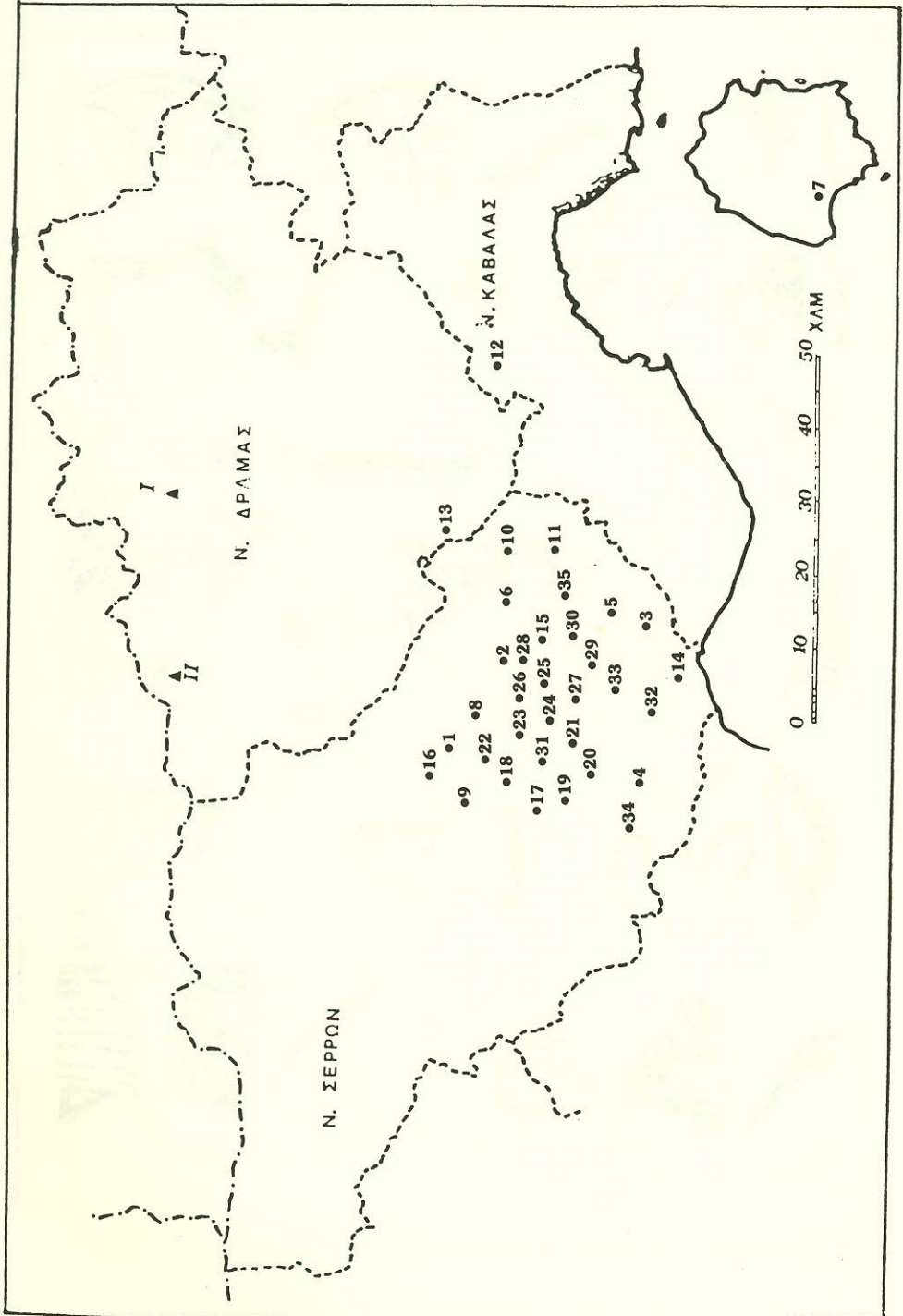

Αγγεία από την ανασκαφή Δημητριάς Νομού Σερρών (Γραμμένος, 1991).

Διακοσμητικά μοτίβα από την Δήμητρα Νομού Σερρών (Γραμμένος, 1991).

1. Προϊστορικός οικισμός Άγ. Πνεύμα χωριού Άγ. Πνεύμα Ν. Σερρών.
2. Προϊστορικός οικισμός Ν. Ζίχνη χωριού Νέα Ζίχνη.
3. Προϊστορικός οικισμός Παλαιοκόμη χωριού Παλαιοκόμη Ν. Σερρών.
4. Προϊστορικός οικισμός Τούμπα Σαμαρά χωριού Καστανοχώρι Ν. Σερρών.
5. Προϊστορικός οικισμός Μαρίνα χωριού Μικρό Σούλι Ν. Σερρών.
6. Προϊστορικός οικισμός Μακεδονικού Τάφου χωριού Σ.Σ. Αγγίστας Ν. Σερρών.
7. Προϊστορικός οικισμός Αγ. Αντωνίου, χωριού Ποτόζ, Θάσου Ν. Καβάλας.
8. Προϊστορικός οικισμός Δαφνουδι, χωριού Δαφνουδι Ν. Σερρών.
9. Προϊστορικός οικισμός Αγγιάνιστα χωριού Νέο Σούλι Ν. Σερρών.
10. Προϊστορικός οικισμός Άνω Συμβολή χωριού Άνω Συμβολή (Μπάνιτσα) Ν. Σερρών.
11. Προϊστορικός οικισμός Ν. Μπάφρα χωριού Ν. Μπάφρα Ν. Σερρών.
12. Προϊστορικός οικισμός Ντικίλι Τας χωριού Κρηνίδες Ν. Καβάλας.
13. Προϊστορικός οικισμός Σιταγρών (Τούμπα Αλιστράτης ή Φωτολείδους) χωριού Σιταγρών Ν. Δράμας.
14. Προϊστορικός οικισμός Λόφος 133 χωριού Αμφίπολη Ν. Σερρών.
15. Προϊστορικός οικισμός Δήμητρα χωριού Δήμητρα Ν. Σερρών.
16. Προϊστορικός οικισμός Γραδίσκος χωριού Άγ. Πνεύμα Ν. Σερρών.
17. Προϊστορικός οικισμός Μονόθρυση χωριού Μονόθρυση Ν. Σερρών.
18. Προϊστορικός οικισμός Φακίστρα χωριού Χρυσό Ν. Σερρών.
19. Προϊστορικός οικισμός Ν. Σκοπός χωριού Ν. Σκοπός Ν. Σερρών.
20. Προϊστορικός οικισμός Ψυχικό χωριού Ψυχικό Ν. Σερρών.
21. Προϊστορικός οικισμός Μεσοκόμη Α χωριού Μεσοκόμη Ν. Σερρών.
22. Προϊστορικός οικισμός Σιδ. Σταθ. χωριού Πεντάπολη Ν. Σερρών.
23. Προϊστορικός οικισμός Προφήτης Ηλίας χωριού Πεντάπολη Ν. Σερρών.
24. Προϊστορικός οικισμός Τούμπα χωριού Τούμπα Ν. Σερρών.
25. Προϊστορικός οικισμός Βαλτούδα χωριού Γάζωρο Ν. Σερρών.
26. Προϊστορικός οικισμός Άγ. Αθανάσιος χωριού Γάζωρο Ν. Σερρών.
27. Προϊστορικός οικισμός Θολός χωριού Θολός Ν. Σερρών.
28. Προϊστορικός οικισμός Αίρι Μπαίρι χωριού Αήμητρα Ν. Σερρών.
29. Προϊστορικός οικισμός Αήμητρα χωριού Αήμητρα Ν. Σερρών.
30. Προϊστορικός οικισμός Ελάφι χωριού Σιδ. Σταθ. Αγγίστας Ν. Σερρών.
31. Προϊστορικός οικισμός Άη Βλάσης χωριού Πεντάπολη Ν. Σερρών.
32. Προϊστορικός οικισμός Φιδοκορφή χωριού Μαυρόλοφος Ν. Σερρών.
33. Προϊστορικός οικισμός Αλώνια χωριού Μυρίνη Ν. Σερρών.
34. Προϊστορικός οικισμός Παλαιόκαστρο χωριών Ζερβοχώρι Ν. Σερρών.
35. Προϊστορικός οικισμός Παλιόκαστρα χωριού Σιδ. Σταθ. Αγγίστας Ν. Σερρών.